

Рівненський державний гуманітарний університет

Факультет української філології

Кафедра стилістики та культури української мови

Дипломна робота

на здобуття освітнього ступеня бакалавра

ЗАСТОСУВАННЯ ФРЕЙМОВОГО ПІДХОДУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Виконала студентка IV курсу групи У-41

спеціальності 014 Середня освіта

(Українська мова і література)

Поліщук Віта Вадимівна

Керівник – к. пед. н., доц. Златів Леся

Михайлівна

Рецензент – к. пед. н., доц. Суржук Тетяна

Борисівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ФРЕЙМОВИЙ ПІДХІД У НАУЦІ.....	6
1.1. Сутність поняття «фрейм» та його визначення в науковій літературі.....	6
1.2. Психолого-педагогічні та лінгводидактичні аспекти дослідження фреймового підходу.....	12
Висновки до 1 розділу.....	19
РОЗДІЛ ІІ. МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ФРЕЙМОВОГО СТРУКТУРУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	21
2. 1. Аналіз шкільних підручників у контексті фреймового підходу.....	21
2. 2. Методика застосування фреймових структур на уроках української мови.....	24
2.3. Зміст, перебіг і результати експериментального навчання з використанням фреймового структурування матеріалу	37
Висновки до 2 розділу.....	42
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	

ВСТУП

На початку XXI століття відбулися перші зміни державної парадигми української освіти в напрямку пріоритету особистісного розвитку і самореалізації учня. Перехід до нових соціально-економічних відносин висуває завдання розвитку в людині здібностей долати щоденні проблеми, пропонувати їх нестандартні рішення, діяти продуктивно з опорою на свій освітній потенціал.

Новий ракурс отримує проблема розкриття творчих можливостей людини, від вирішення якої залежать умови її продуктивного життя й діяльності в сучасному мінливому світі.

Вітчизняна система освіти дає для творчої самореалізації здобувача досить обмежені можливості. Заклади освіти зорієнтовані, в основному, на ретрансляцію учням наукових знань і досягнень. Загальноприйняте розуміння освіти як передачі здобувачеві спочатку відчуженого від нього «нічийого» знання домінує в більшості нормативних документів, програм і методик. Відсутня науково обґрунтована система навчання, яка дозволяла б поєднувати суспільно-державне замовлення на освіту й індивідуальну творчу самореалізацію учня.

Традиційна (класно-урочна, лекційно-семінарська) система навчання не може впоратись із такими дидактичними реаліями сьогодення, як збільшення кількості навчальних предметів за рахунок уведення нових, збільшення обсягів знань із давно існуючих предметів, зменшення навчального часу, узаконення дистанційної та відкритої освіти, екстернату.

Особливої актуальності проблемі додає збільшення обсягів знань при тому ж інтервалові часу, передбаченому для їх засвоєння. Наявність цього протиріччя зумовлює проблеми інтенсифікації освітнього процесу, активізації пізнавальних процесів здобувачів освіти.

На наш погляд, одним із способів вирішення названих проблем є нові педагогічні технології, що дозволяють розширити обсяги знань без збільшення кількості часу, відведеного на їх вивчення, а також наблизити мету навчання до

індивідуальних творчих можливостей здобувачів і включити у зміст технології проблематику їх діяльності в процесі навчання. Проблема не тільки наукового обґрунтування такої системи навчання, а й її практичної реалізації стає однією з актуальних для української освіти.

Екстенсивні шляхи вирішення зазначеної вище суперечності, на наш погляд, вичерпані. Шлях інтенсифікації – це шлях збільшення «щільності» (насиченості) навчального процесу за рахунок «згущення» навчальної інформації. До числа інтенсивних освітніх технологій, створених на цьому шляху, можна віднести блочно-модульне, цілісно-блочне, циклове, концентроване навчання, інтегральну технологію та низку інших менш відомих розроблених технологій. У їх ряду може стояти пропонована нами фреймова технологія.

Аналіз численних досліджень, що ставлять у центр уваги «згущення» навчальної інформації, збільшення щільності одиниці навчального процесу, показує, що до найбільш значущих педагогічних ідей, необхідних для розробки нової технології, належить укрупнення дидактичних одиниць.

Об'єкт нашого дослідження – процес навчання української мови в основній школі, **предмет** – методика навчання української мови учнів основної школи, побудована на фреймовому структуруванні навчального матеріалу.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та розробці експериментальної методики фреймового структурування навчального матеріалу, її застосуванні на уроках мови в основній школі та перевірці ефективності.

Відповідно до мети були сформульовані такі **завдання**:

- 1) опрацювати наукову літературу з теми дослідження, обґрунтувати визначення фрейму та фреймового підходу в науці;
- 2) проаналізувати основні психологічні й психолінгвістичні засади фреймового підходу;
- 3) проаналізувати чинну програму з української мови та сучасні підручники у контексті досліджуваної проблеми;

4) обґрунтувати доцільність застосування фреймів на уроках української мови та розробити експериментальну методикау фреймового структурування навчального матеріалу з мови для учнів 6 класу;

5) провести педагогічний експеримент, описати його перебіг та результати.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури, аналіз нормативних документів, навчальних програм, підручників із української мови, спостереження за навчальним процесом, анкетування учнів, вивчення педагогічного досвіду, педагогічний експеримент.

Дослідницько-експериментальною базою дослідження став 6 – Г клас Рівненської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 13.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні, розробці та апробуванні експериментальної методики фреймового структурування навчального матеріалу на уроках мови в основній школі.

Практичне значення роботи полягає в тому, що розроблена експериментальна система навчання мови із застосуванням фреймових структур навчального матеріалу може бути використана на уроках рідної мови в 6 класі.

Апробація дослідження здійснювалася шляхом публікації статті «Застосування фреймових структур навчального матеріалу на уроках української мови в основній школі» в збірнику наукових праць студентів «Пріоритети філологічної освіти» (Рівне, 2020) та виступу із цією темою на секційному засіданні науково-практичної конференції «Пріоритети філологічної освіти» (18.05.2020).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 59 сторінок, основний текст складає 45 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ФРЕЙМОВИЙ ПІДХІД У НАУЦІ

1.1. Сутність поняття «фрейм» та його визначення в науковій літературі

Неспростовним є той факт, що вчені тривалий час працюють над пошуком ефективних шляхів вирішення завдань, швидких способів розв'язання задач. Декілька останніх десятиліть науковці досліджують варіанти вміщення об'ємної інформації у незначному обсязі тексту, шукають та акумулюють якісні шляхи відтворення знань і досвіду людини, які б не виходили лише з їх (знань) словникового вираження та репрезентації через скорочені дані про речі й ситуації, а були б пов'язані з іншими явищами, були б тіньовими знанням для них і в той же час відкривали б чималі можливості переходу у інші галузі, не засмічуючи пам'ять і даючи можливість нагромаджувати багатий досвід людини.

Численні науки, серед яких психологія, інформатика та лінгвістика, актуальним питанням досліджень вважають можливі способи висвітлення знань про світ за допомогою різних схем та систем. Безумовно, кожна лексична одиниця має в собі багато допоміжної інформації, проте за допомогою мовних одиниць можна передати незначну частину знань про світ, а основна – зберігається у таких структурах, як когнітивні моделі, сценарії, схеми, пропозиції, фрейми та ін. Такі структури, які можуть по-різному відображати певну ситуацію, є «певним узагальненням, схематизацією ситуацій, яка дає ключ до розуміння й усвідомлення ролі її учасників» [23, с. 392].

Необхідність засвоєння значного обсягу інформації, більша частина якої носить абстрактний характер, викликає низку труднощів у здобувачів освіти під час вивчення навчальних дисциплін, серед яких є і українська мова.

Перш ніж говорити про семантику поняття «фрейм», проаналізуємо першоджерела теорії фреймів. Одне із них – відмінкова граматики Ч. Філмора, а

інше пов'язане зі штучним інтелектом і дефініцією «фрейм», про яку говорив М. Мінський.

Фрейм у першій із теорій використовувався для позначення невеликої абстрактної ситуації, яка може лише вказувати на її учасників та містити певні тези, що описують саме цю ситуацію. Щоб зрозуміти речення, мовець повинен мати ментальний доступ до таких схематичних ситуацій [35].

Аналізуючи дослідження М. Мінського, ми визначили, що ключова проблема створення штучної моделі світу містилася в розмаїтті реального світу. Щоб подолати цю перешкоду, вчений вирішив акумулювати знання про світ та відтворити структури, що виражені конкретними типовими ситуаціями. Ці структури даних, які збереглися у пам'яті, й отримали назву «фрейми» [18, с. 127].

За М. Мінським, фрейм є «ієрархічно впорядкованою репрезентацією певної стандартної ситуації дійсності» [1, с. 79]. У прямому значенні він може бути виражений графічною схемою, де головна ситуація позначає суб'єкт, а вихідні з цього об'єкта вершини – елементи цього ж об'єкта, які можна відтворювати в кількох варіантах. Відомо, що в довготривалій пам'яті накопичується величезний набір конкретних фреймів, що поновлюються під час конкретних сцен. Для відтворення цих сцен у пам'яті має відтворитися саме той фрейм, що найточніше відповідає припущенню про об'єкт, який синтезується. Таким чином, у підсвідомості людини розпізнається об'єкт. Якщо не вдається віднайти потрібний фрейм, то найбільш подібний із наявних прилаштується до реальної картини і зберігається для подальшого застосування (картинки), і він запам'ятовується для подальшого застосування [1].

Фрейм являє собою каркасну структуру ключового навчального матеріалу, яку можна застосувати при вивченні більшості тем і розділів, виражену в графічній формі. Цю форму умовно називають концептом. Концепт розробляється у вигляді схеми, таблиці, алгоритму, тобто в тій формі, яка зручна для образного сприйняття. При цьому утворюється ієрархічна структура.

Структура фрейму включає три основні типи даних:

1. Поняття (назва фрейму).
2. Характеристика (назва термінала – вершини нижнього рівня).
3. Значення характеристики (заповнювач термінала).

Модель фрейму – це щось на зразок схеми з категоріями і підкатегоріями. Наприклад, назва нижче вказаного фрейму – «Українська літературна мова». Поняття – «Форми реалізації мови» і «Ознаки літературної мови» – назви термінала – вершини нижнього рівня. Далі йдуть заповнювачі терміналів, їх також називають «вікнами», «слотами».

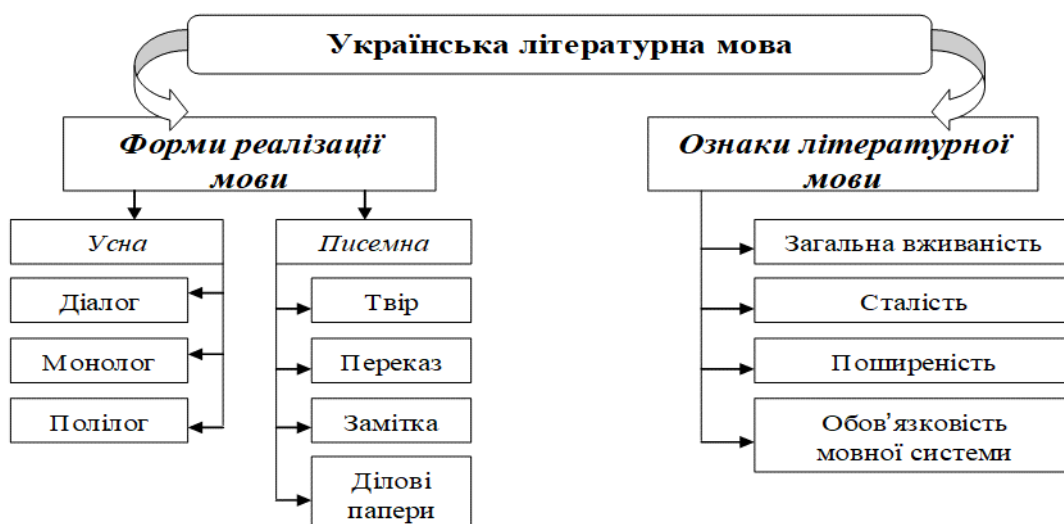

Рис. 1. Фрейм «Українська літературна мова»

Досліджуючи застосування фреймів у сфері мовознавства, слід відзначити, що Ч. Філмор був першим лінгвістом, який розвивав фреймову теорію у лінгвістичному контексті та дослідив низку питань із семантики фреймів. Дослідник пише, що фрейм – це система концептів, які так пов'язані, що для осмислення первинного концепту слід зрозуміти усю систему [34].

Ч. Філмор поєднав фреймові структури з принципами генеративної граматики, теорією інтерпретації, пояснюючи, що фрейм схожий із семантичним полем, але розмежував при цьому мовне та позамовне походження ізоморфних

одиниць. На подібних принципах побудовані когнітивні моделі фреймів у сучасному мовознавстві.

С. Жаботинська виділяє центральні типи фреймових структур у залежності від особливостей зав'язків між елементами фреймів. Серед них є акціональний, асоціативний, гіпонімічний, партонімічний і предметно-центричний фрейми.

Предметно-центричний фрейм вибудовується з системи пропозицій, в якому до того ж логічного суб'єкта є кілька логічних предикатів; складниками акціонального фрейму є кілька предметів, які набувають певних семантичних ролей, увага зміщується на поєднання одного предмета з іншими; у патронімічному фреймі ключові сутності взаємодіють як ціле і його частина; у гіпонімічному фреймі ключові терміни поєднуються родо-видовими відношеннями; асоціативний фрейм відтворює відношення подібності, створене на уподібненні концептів у мисленні самого реципієнта [9, с. 16].

Щодо визначення фрейму, то у науковій літературі натрапляємо на різне трактування цього терміна.

Так, М. Мінський визначає фрейм як мінімізований опис певного явища, факту чи об'єкта, що володіє властивістю, завдяки якій вилучення з цього опису будь-якого складника призводить до того, що це явище, факт або об'єкт перестають класифікувати. Фрейм – один із перспективних видів сприйняття об'єкта, який може бути формально представлений деякою структурою у вигляді графу [18].

Є. Тарасов подає таку дефініцію: «певна структура, що містить відомості про певний об'єкт і виступає як цілісна і відносно автономна одиниця знання». «Фрейм у наш час ототожнюють зі стандартною, стереотипною ситуацією, що включає множину конкретних однорідних ситуацій» [22, с. 65].

С. Маланов вважає, що фрейми – це схеми ситуацій. Схеми – це узагальнені абстрактні когнітивні структури, які можна застосувати для опису декількох ситуацій або подій. «Без спеціальної побудови знаково-символьних схем інформації схеми розумових дій формуються стихійно» [17, с. 273].

О. Селіванова найбільш розгорнуто подає визначення фрейму як когнітивної структури. Відповідно до її теорії фрейм – це структурована одиниця знань, у якій відокремлюються певні складники й зв'язки між ними. Він складається з певних оцінок, показників конкретної ситуації, прагматичні, культурні, наукові знання, закріпленні як у пропозитивній, так і в термінальній частинах, а також інструкції щодо застосування фрейму [21, с. 9].

Фрейм містить в собі вершину (тему), слоти, що в свою чергу заповнюються деякими пропозиціями. Пропозиція – ключовий елемент збереження певного матеріалу, а фрейм часто є складником концептуальної сітки. Слоти фрейму та основні зв'язки між ними сталі, тоді як інформація в слотах часто змінюється [28, с. 57]. У прототипних категоріях мережеві та фреймові зразки організують інформацію. Ця категорія складається з концептів, які співвідносяться з її змістом, відповідно до цього вони належать центральній або периферійній зоні.

Узагальнивши визначення фрейму у різних науковців, ми зупинились на такому варіанті його трактування: фрейм – це структура представлення знань, яка організована навколо деякого поняття, яка, на відміну від асоціацій, містить дані про суттєве, типове і можливе для цього поняття. Фрейм відображає «ідеальну» картинку об'єкта або ситуації, яка слугує своєрідною точкою відліку для інтерпретації об'єктів, що безпосередньо спостерігаються, «реальних» ситуацій, із якими людина має справу в дійсності. Це визначення стане робочим у нашому дослідженні.

1.2. Психолого-педагогічні та лінгводидактичні аспекти дослідження фреймового підходу

Теорію фреймового підходу до навчання досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені, які здійснювали студії в соціальній психології, психології сприйняття, теорії розпізнавання зразків, при створенні штучного інтелекту, в

програмуванні, логіці та методології. Використовується теорія фреймів і в лінгвістиці. Так, зокрема, Р. Лангакер застосував поняття фрейму по відношенню до «рамки відмінків»; Ч. Філлмор трактував фрейм як особливі уніфіковані конструкції знань або пов'язані схематизації досвіду; Р. Шенк, Р. Абельсон як фрейм розглядали набір інструкцій, які призначені для виконання індивідом певних операцій [36].

Термін «фрейм» часто застосовується в англо-американській психології. С. Ойянг розтлумачила цей термін як «загальну категоріальну структуру» [4].

Теорія фреймів застосовується і в педагогіці. У дидактиці під фреймом розуміється періодично повторюваний спосіб організації навчального матеріалу (фрейм як концепт, тобто виражений у схемах, малюнках, знаках, символах, тезах або іншій змістовній формі теми, який спирається на систему фундаментальних освітніх об'єктів і їх різні функціональні прояви, як в реальному, так і в ідеальному світі навчального часу. (Фрейм як сценарій для дисциплін, теоретичний матеріал яких піддається «згущенню» і має універсальну каркасну структуру) [11].

А. Остапенко з'ясував можливість використання фреймів у технології концентрованого навчання, де дидактичний матеріал організований у вигляді крупноблочних схем. Новітні дослідження Т. Колодочки [11] та Р. Гуріної [6] свідчать, що фреймові структури являються одними з найефективніших способів графічного подання навчального матеріалу .

У своєму дослідженні Т. Колодочка фрейми поділяє на два типи : фрейм-концепт і фрейм-сценарій. Концепт – це структурно-змістовний аспект навчання, який дозволяє представити навчальний матеріал у впорядкованій структурі (схеми, таблиці, алгоритму, структури і т. ін.). Сценарій як тимчасовий аспект процесу навчання дозволяє вибудувати структуру, шаблон досягнення певного знання.

Р. Гуріна, Е. Соколова [7] поділяють фрейми на кілька видів, відзначаючи умовність даного поділу. Уявлення знань у вигляді фреймів (ідеальної картинки, рамки, сценарію, моделі, схеми, структури даних для представлення

стереотипних ситуацій та інші) дозволить підвищити ефективність навчання. Автори уточнюють, що реальний фрейм містить ознаки кількох виділених видів. Будь-яка ідеальна картинка може включати в себе блок-схему, яка показує ієрархію і залежність величин, знань або особливостей, а блок-схема будується з самостійних фрейм-рамок.

Сенс фрейм-рамки як засобу навчання в тому, що вона через візуально-сприймальні образи, знаки та інші зображальні засоби викликає з пам'яті учнів необхідні асоціації, опорні знання, сприяє засвоєнню матеріалу.

При такому підході одержувані школярами знання більш цілісні, потрібно менше часу для засвоєння знань. А вміння учня з даного символу побудувати цілу відповідь свідчить про розуміння вивченого навчального матеріалу.

Найбільш високим рівнем засвоєння матеріалу може служити можливість створення опорних фрейм-рамок самими учнями (за необхідності з коригуванням вчителем).

Ця технологія дозволяє раціонально розподіляти час на уроках: значно економити час на поясненні нових теоретичних понять і уявлень, виділяти достатньо часу для закріплення нового матеріалу і відпрацювання навичок.

Фреймовий підхід базується на ідеї використання фреймів під час навчання, вона базується на тому, що знання сприймаються у вигляді фреймів, то й презентувати їх варто також у вигляді фреймів. Однак, варто сприймати фрейм як каркасну будову подання класичного дидактичного матеріалу, який складається з інваріантного і варіативного наповнення, що, в свою чергу, містить слоти – пусті рамки, які учні самостійно наповнюють текстом, і ключові поняття, що є зв'язками між слотами, а також певні правила, і зразки певного тексту. Когнітивна методика навчання базується на тріаді категорій – «знання, вміння, розуміння», що суперечить традиційній тріаді «знання, уміння, навички», яка є базою класичної методики навчання. Фрейми – змістові структури – подаються у вигляді схем або таблиць, а фрейми-сценарії – у вигляді тексту [31].

Р. Гуріна довела, що фреймова схема-опора є водночас і знаково-символьним алгоритмом розумових дій. Як схема когнітивних дій, вона відноситься до методики навчання школярів, а як засіб – дозволяє досягнути цілі – закріплення в учнів навчального матеріалу. Підкреслимо, що сценарність – це можливість фрейму як засобу структурування та систематизації певного навчального матеріалу, що «складається з певних етапів її проговорювання» [6, с. 185].

Певними критеріями, що допомагають розрізнити від інших різновидів опор візуального сприйняття, є:

- наявність каркасу, що віддзеркалює стереотипні характеристики наповнення;
- наявність системи слотів і системи ключових словосполучень (речень), що будують каркас. При цьому їх кількість і місцезнаходження не змінюється (змінюється лише наповнення слотів);
- наявність постійного сценарію (узагальненого плану) відповіді;
- можливість багаторазового використання фреймових схем-опор при вивченні нових стереотипних ситуацій [29].

У результаті роботи з фреймом учні бачать не тільки те, що треба говорити, а й те, як говорити і в якій послідовності. У цьому й полягає цінність фреймових схем порівняно з узагальненими планами і опорними конспектами.

Як показує практика, застосування фреймового структурування у процесі викладання української мови значною мірою підвищує рівень комунікативних навичок школярів, дозволяє оптимізувати засвоєння нового матеріалу.

Функція фреймових технологій у навчанні української мови полягає в забезпеченні реалізації інтенсивного засвоєння лексичних, граматичних і стилістичних норм української мови, ефективного вилученню інформації, сприйнятті та її відтворенні у мовленні. До того ж, фреймові технології сприяють формуванню системного мислення, необхідного для формування різних типів висловлювань. Фреймовий підхід до організації базується на фреймуванні, що є високоефективним способом стиснення певної інформації.

Доцільність використання фреймових технологій у навчанні мови пояснюється тим, що фреймова структура, яка містить ядро або ключове тематичне поняття і периферію, тобто решту тематичної лексики, згрупованої навколо ядра, може значно збільшити ефективність вивчення лексики на основі засвоєння логіко-семантичних відношень між словами.

Під час навчання української мови функцію таких фреймових структур виконують асоціативні малюнки, схеми, символи, опорні слова та графічні зображення, які сприяють спрощенню, візуалізації тієї інформації, яку необхідно засвоїти. Враховуючи те, що під час сприйняття і розуміння матеріал потрапляє в пам'ять у згорнутому вигляді, – вводити інформацію теж варто структуровано, використовуючи схеми, таблиці, графічні зображення тощо [33].

Обробка та презентація інформації полягає у стисненні навчального матеріалу й уведенні його короткого змісту у вигляді опори – знаково-символічного, схематичного, логічно послідовного зображення головного з широким використанням асоціацій.

Процес виокремлення фреймів характеризує системно-логічне мислення, тобто оперування поняттями, судженнями, думками з використанням принципів системного пізнання світу і законів логіки. При цьому до складу базових розумових операцій входять аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація, конкретизація.

Р. Магомедов описує комплекси умінь, що характеризують властивості системно-логічного мислення. Він ділить вміння на чотири групи.

До першої групи відносяться вміння, що сприяють оволодінню операціями аналізу і синтезу:

- введення поняття об'єкта і його визначення на понятійному рівні;
- виділення можливих об'єктів з предметної галузі;
- виділення ознак об'єкта в цілому;
- введення поняття властивостей (атрибутів) і поведінки об'єктів;
- розкриття будови і функції об'єктів;
- складання плану аналізу;

- перенесення плану аналізу на всі об'єкти системи;
- складання узагальненого плану аналізу-синтезу;
- виділення об'єктів з середовища і встановлення відношень між ними.

До другої групи належать уміння оволодівати операціями порівняння:

- встановлення подібностей і відмінностей у матеріалі;
- складання таблиць порівняння об'єктів і дій за атрибутами;
- знаходження правильної підстави для порівняння об'єктів;
- використання для порівняння об'єктів узагальнених знань;
- складання узагальненого плану порівняння;
- заповнення таблиць порівняння об'єктів.

До третьої – вміння оволодіння прийомами узагальнення:

- розгляду об'єкта як представника певного класу;
- виявлення взаємозв'язку загального і одиничного, розкриття атрибутів об'єктів;
- складання й запам'ятовування таблиць, які вказують подібності та відмінності;
- складання плану узагальнення об'єктів;
- виконання завдань на складання загальних характеристик із прив'язкою до плану;
- об'єднання виділених об'єктів і множин.

Четверту групу складають вміння оволодіння операціями класифікації:

- об'єднання об'єктів у окремі групи на підставі їх загальних ознак;
- знаходження ознаки, що лежить в основі класифікації;
- складання класифікаційних схем;
- виведення поняття;
- складання схем загальних характеристик, які доводять приналежність до тієї або іншої системної категорії;
- складання розгорнутих схем класифікацій [16].

В. Ширяєва виділяє такі види умінь, що характеризують системно-логічне мислення: «...уміння визначати систему з її основною позитивною функцією; вміння визначати склад, структуру і організацію елементів і частин системи й орієнтуватися на істотні ознаки об'єктів і явищ; вміння визначати взаємозв'язок надсистеми, системи, її підсистеми і бачити їх зміни в часі; вміння підкорятися законам логіки і діалектики, виявляти на цій основі закономірності і тенденції розвитку системи, будувати гіпотези й виводити наслідки із даних посилок; вміння виробляти логічні операції» [32].

Таким чином, фреймовий підхід ґрунтується на згортанні, стисненні й наочному поданні інформації. Він відображає стереотипність підходу до чогонебудь: вивчення навчально-наукового теоретичного матеріалу, вирішення завдань, організації та подання знань, формування наукового стилю мовлення.

Важливий компонент структурування навчально-наукового тексту – уявлення про логічну побудову елементів його змісту. Навчання з застосуванням сучасних засобів і методів структурування навчального матеріалу є одним із першочергових в освіті у зв'язку з тим, що здобувач повинен знати методи і прийоми побудови нового знання на основі отриманої інформації.

Робота з фреймовими опорами дає здобувачам освіти можливість не лише пасивно сприймати матеріал, а й доповнювати його, тим самим демонструвати якість засвоєння вивченого. Використання цієї технології дозволяє раціонально та продуктивно розподіляти час на різних етапах урочної діяльності.

Застосування фреймового структурування у практичній діяльності можна назвати алгоритмом, який і лежить в основі фреймової педагогічної технології.

Безперечною перевагою фреймів є те, що вони мають високу ємність, легко використовуються під час проблемного навчання, передбачають самостійну роботу учнів, вдало поєднуються з інтерактивними вправами, розвивають творчу уяву школярів, критичне мислення, здатність узагальнювати, орієнтуватися у різних ситуаціях, що в сучасних умовах розвитку освіти є достатньо актуальним.

Існують певні вимоги до складання фреймів: матеріал подається схематично, змістовно, логічно завершено, тобто структуровано.

Дослідження А. Лозінської дозволили зробити висновок про те, що фреймовий підхід як модель подання інформації дозволяє:

- розвинути пам'ять, увагу;
- підвищити швидкість сприйняття і запам'ятовування;
- виконувати різноманітні інтелектуальні операції;
- створювати більш чіткі структурно-логічні схеми, що в свою чергу, здатні підвищити інтерес до процесу навчання [14].

Як показує практика, постійне залучення учнів до роботи з фреймовими структурами на уроках української мови розвиває в них загальнонавчальні уміння та навички:

- удосконалення логічних умінь синтезу, аналізу, узагальнення, виділення головного;
- пояснення сутності ключових понять теми;
- здійснення компресії вихідного тексту;
- розвиток пам'яті, уваги, критичного мислення.

Використання фреймової технології дозволяє:

- систематизувати знання учнів;
- чітко розподіляти час не тільки на уроці, але й при викладенні всього навчального матеріалу;
- поступово змінювати діяльність здобувачів освіти від репродуктивної до продуктивної;
- поглиблювати знання учнів;
- реалізувати принципи диференціації та індивідуалізації;
- урізноманітнити навчальну діяльність і зменшити втомлюваність школярів на уроках;
- підвищити рівень мотивації до навчання.

Отже, використання фреймових структур допомагає успішно подолати невідповідність між ускладненням змісту програми та часом, відведеним на вивчення матеріалу. Застосування різних видів структурування матеріалу виробляє уміння альтернативно мислити, бачити різні шляхи розв'язання проблеми.

Висновки до 1 розділу

У першому розділі ми опрацювали наукову літературу з теми дослідження, обґрунтувати визначення фрейму та фреймового підходу в науці, проаналізували основні психологічні й психолінгвістичні засади фреймового підходу.

У результаті аналізу наукової (лінгвістичної, методичної, психологічної та психолінгвістичної) літератури ми зробили ряд висновків.

Фрейм – це ієрархічно упорядкована сукупність елементів, що володіє великою ємністю, оскільки заснована на принципі стереотипності. Будучи збудованим навколо деякого поняття, фрейм містить дані про ключові поняття.

Створення фрейму – це створення «ідеальної картинки» досліджуваного об'єкта, що служить точкою відліку для інтерпретації безпосередньо спостережуваних «реальних» ситуацій, що мають місце в дійсності.

Узагальнивши визначення фрейму у різних науковців, ми зупинились на такому варіанті його трактування: фрейм – це структура представлення знань, яка організована навколо деякого поняття, яка, на відміну від асоціацій, містить дані про суттєве, типове і можливе для цього поняття. Фрейм відображає «ідеальну» картинку об'єкта або ситуації, яка слугує своєю точкою відліку для інтерпретації об'єктів, що безпосередньо спостерігаються, «реальних» ситуацій, із якими людина має справу в дійсності. Це визначення стало робочим у нашому дослідженні.

На основі аналізу психологічної літератури ми підсумували, що менший за обсягом текст навчального матеріалу краще засвоюється учнями та значно спрощує процес запам'ятовування. Під час навчання за допомогою фреймових

структур працюють чотири види пам'яті: зорова, слухова, графічна і наочна, тим самим активізується запам'ятовування теоретичного матеріалу.

На підставі аналізу методичної літератури ми зробили висновок про те, що фреймовий підхід в навчанні школярів може застосовуватися в цілях інтенсифікації навчального процесу та підвищення його ефективності, оскільки він розвиває в учнів системне мислення, формує вміння виділяти головне в отриманій інформації, дозволяє нарощувати термінологічно-понятійний апарат у процесі складання наочних фрейм-схем. Фреймовий підхід переносить знання в нову ситуацію, дає бачення структури об'єкта, стимулює генерацію ідей, полегшує знаходження різних способів вирішення проблеми. Фрейм дозволяє визначити логічні варіанти наукового пошуку, систематизації понять, показує здобувачеві освіти, від чого і до чого йому слід рухатись.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ФРЕЙМОВОГО СТРУКТУРУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2. 1. Аналіз шкільних підручників у контексті фреймового підходу

На сучасному етапі вивчення української мови дуже часто відбувається невідповідність між ускладненням змісту програм і часом, відведеними на вивчення матеріалу. Тому сучасний учитель має володіти різними способами структурування інформації з метою оптимізації навчання та вироблення здатності учнів самостійно здобувати, структурувати й використовувати інформацію для забезпечення власних навчальних і життєвих потреб.

Важливим аспектом отримання інформації учнями є наявність фреймових структур у шкільних підручниках. Кожний підручник можна розглядати як складну дидактичну реальність, у якій відображені, з одного боку, універсальні явища, більшою або меншою мірою характерні цьому виду навчальної літератури з будь-якого предмета, з іншого – явища, властиві тій чи іншій галузі знань, суттєві для певного методу або системи навчання, а також ті, що узгоджуються з індивідуальними психологічними та віковими особливостями школярів і з типом школи, для учнів якої він сконструйований. Усі ці чинники «значною мірою впливають на зміст теорії підручника як наукової галузі, де його структурі належить визначальна роль» [5, с. 3].

Навчальні видання сьогодення повинні запроваджувати розвивальну ідею сучасної освіти, мотивувати учнів займатися саморозвитком та самоосвітою, навчати мислити критично, отримані знання та навички застосовувати для творчого вирішення питань, сприяти вмінню застосувати знання на практиці.

Нині підручник має містити в собі низку особливостей, серед яких відповідність сучасній педагогіці, технологічні та маркетингові переваги, а саме:

відповідність сучасним методикам, формам, методам і прийомам роботи, системи поточного та підсумкового контролю знань, передові технології друку книги для відмінної якості і, безумовно, аналіз та врахування ринку навчальної літератури. Тому важливо, щоб над створенням якісного підручника на всіх етапах трудилися професіонали різних сфер діяльності: науковці, методисти, вчителі-практики, письменники, психологи та ілюстратори [13]. Зрозуміло, що першочергово в підручнику має бути реалізовано проблеми навчання та виховання учня. Оскільки, як зауважив І. Лопушинський, «основна мета школи і, зокрема, підручника – вчити думати» [15].

Аналіз шкільних підручників із української мови у різних класах свідчить, що в переважній більшості підручників фрейми подаються досить широко.

Найчастіше автори підручників використовують фрейми під час подачі правил. Так учням простіше засвоїти новий матеріал, систематизувати його та запам'ятати. Деякі з укладачів подають завдання у виглядів фреймів.

Є й підручники, в яких на форзацах вказані певні правила. На них можна натрапити серед навчальних видань. Наприклад, в підручнику з української мови для 6-го класу за редакцією О. Заболотного [24] на форзацах містяться фрейми «Стили мовлення», «Члени речення», «Значущі частини слова» та інші. Майже до кожного параграфа автор наводить певні фрейми, кілька з них вказані в додаткові 1.

Проаналізувавши навчальні видання за редакцією О. Глазової [25] , С. Єрмоленко [26] та О. Горошкіної [27] ми виявили, що до теоретичного блоку матеріалу додається фреймове структурування цього матеріалу (див. додатки 2, 3 та 4).

Всі фрейми, що застосовані в підручниках, можна певним чином класифікувати. Отже, найчастіше авторами підручників використовуються такі фрейми: фрейми-розповіді, фрейми-схеми, фрейми-рамки, фрейми-дослідження. Розкриємо сутність цих різновидів фреймів.

Фрейми-розповіді містять основні положення теми, розкривають їхній зміст та налаштовують на засвоєння необхідного матеріалу. Їх доречно використовувати на уроках вивчення нового теоретичного матеріалу, а також під час узагальнення та систематизації. Наприклад, у 5-му класі, вивчаючи словосполучення, можна використовувати фрейм-розповідь на тему «Усна відповідь на уроці». Стиснена і структурована інформація дозволяє п'ятикласникові уявити загальний обсяг інформації, який він повинен відтворити, будуючи відповідь.

Фрейм-схема дає можливість більш детально прослідкувати зв'язки понять у темі. Її призначення – бути опорою, яка є зручною не тільки для сприйняття теоретичного матеріалу, а й дозволяє систематизувати великий обсяг інформації.

Фрейм-рамка – це своєрідний шаблон для представлення стандартних ситуацій. Їх широко використовують у ситуації, коли треба скласти твір. Так, наприклад, фрейм-рамка допоможе швидко та правильно виконати завдання, адже учню достатньо, скориставшись готовими формулами, вписати в рамку власну інформацію.

Фрейм-дослідження (або дослідження фрейму проблеми) – це фрейм уже вищого рівня складності. Він стане у пригоді, коли вивчаються явища, що вимагають глибокого розуміння суті явища, вміння виділяти характерні особливості, знаходити спільне й відмінне. Він передбачає таку структуру: формулювання проблеми, матеріал для спостереження й спонукання до самостійного розв'язання проблеми, побудову плану розв'язання проблеми, формулювання розв'язання або пояснення проблеми, практичне використання сформульованих теоретичних положень, постановку проблеми для самостійного виконання. Прикладом такого фрейму є «Дослідження фрейму- проблеми щодо розрізнення слова, словосполучення, речення».

Отже, фреймове подання навчального матеріалу є надзвичайно перспективним та корисним у вивченні української мови, тому вважаємо, що уведення фреймових структур у сучасні підручники української мови допоможе

кращому сприйняттю учнями матеріалу, його розумінню, розвитку уяви у дітей. Систематичне використання фреймів дозволяє закріпити у свідомості учня певний сценарій, за яким можна засвоювати й відтворювати навчальний матеріал. А це сприяє формуванню мовної компетентності учнів.

Аналіз чинних підручників із української мови показав, що у них застосовані принципи фреймового структурування матеріалу, проте, з нашої точки зору, спектр різновидів фреймів варто було б суттєво розширити.

2. 2. Методика застосування фреймових структур на уроках української мови

Сучасний урок української мови – клопіткий процес взаємодії між учнем та вчителем. Найважливішим в уроці є поєднання змісту й форми та реалізація поставлених цілей. Будь-який урок містить у собі конкретний об'єм інформації, однак від учителя залежить, скільки її зможуть сприйняти й засвоїти учні, якими методами і прийомами при цьому треба скористатися. Якість уроку залежить від особистісного підходу до освітнього процесу, взаємодії вчителя й учнів, педагогіки співробітництва на уроці та інших чинників, що стимулюють навчальну діяльність.

Передові вітчизняні лінгводидакти запевняють, що під час навчання української мови потрібно використовувати нові форми викладання знань, які, в свою чергу, обґрунтовують пошук нових засобів презентації, методів навчання, тому що подібна за змістом інформація може подаватися по-різному [33]. Виходячи зі сказаного, О. М. Михайлов пояснює, що «часто те, на виклад чого сто років тому назад потрібно було цілий курс лекцій, тепер можна пояснити за декілька хвилин за допомогою двох-трьох написаних на дошці формул» [19]. У процесі навчання української мови зазначеними «формулами» є певні схеми, символи, малюнки і т. ін., що дозволяють згорнути, систематизувати і візуалізувати інформацію, яку потрібно зрозуміти учням. Зважаючи на те, що під

час засвоєння текст закарбовується в пам'яті в згорнутому вигляді, то подавати дидактичний матеріал варто у вигляді схем, таблиць, графіків.

Щоб у здобувачів освіти розвивалася творча уява, критичне мислення та бажання самостійно вчитися, варто застосовувати фреймові структури під час подачі навчального матеріалу. Регулярне залучення школярів до самостійного створення фреймів допомагає розвинути низку загальнодидактичних вмінь, як-от :

- навчити школярів аналізувати, синтезувати, узагальнити, конкретизувати, підкреслювати головне;
- розтлумачити значення основних понять теми;
- стиснути вихідний текст;
- систематизувати й конкретизувати знання, розширити можливості пам'яті та прискорити процес запам'ятовування.

Фреймовий підхід поєднує в собі наочне знаково-символічне, схематичне, логічно послідовне відображення головного в досліджуваному матеріалі. У фрейм-схеми включається тільки принципово важливий матеріал, розташований у строгій логічній послідовності.

Уміння працювати з навчальною та науковою інформацією включає вміння знаходити необхідне, виділяти головне, структурувати і письмово фіксувати отриману інформацію. Уміння представляти знання мовою знаків включає розуміння, письмову фіксацію й наступне відтворення навчально-наукової інформації за допомогою схем, знаків, символів, формул, ключових лексичних одиниць і статичних синтаксичних конструкцій наукового стилю мовлення.

Наприклад, вивчаючи тему «Дієслово», можна застосувати фрейм-рамку (див. додаток б), для розуміння учнями повного алгоритму роботи під час аналізу дієслова як частини мови.

У той же час потрібно зауважити, що певною умовою раціонального використання фреймів під час навчального процесу є відповідність зовнішньої і

внутрішньої структури змісту фрейму. Отже, зовнішня форма – об'єднання базових елементів фреймів, а внутрішня – ґрунтовний зміст, тобто все, що мають засвоїти здобувачі під час роботи з навчальним матеріалом, структурованим таким чином. Зразок фрейму, який здобувачі освіти можуть використовувати самостійно, подано на рис. 1.

Рис. 1. Фрейм «Функції української мови»

Застосування фреймів під час вивчення мови потребує дотримання певних етапів роботи:

1. Сформувати каркас тексту дидактичного матеріалу, класифікувавши його за певними секторами.
2. Обрати центральну тему, яка базується в середині фрейму.
3. Визначитися з назвами слотів. До прикладу, при вивченні «Морфології» можливо зацентувати увагу на такому: граматичні ознаки, синтаксична роль, лексичне значення і т. ін.
4. Заповнити текстом фреймові структури.

Наприклад, під час роботи над темою «Стилістика як наука» здобувачам освіти можна самостійно запропонувати заповнити слоти фрейму (див. додаток 7), при цьому виконати певні завдання. Наведемо приклади низки завдань, що можна підготувати для учнів, щоб зацікавити їх та урізноманітнити види діяльності під час опрацювання фреймів.

- Дати назви слотам фреймів, що стосуються конкретної теми.
- Внести інформацію в рамки, використовуючи підручник та інші джерела.
- Створити певні асоціації до обраної теми.
- Дібрати приклади до сформульованих фактів.
- Висловити свою точку зору щодо використання фреймів у контексті певної теми.
- Поставити низку запитань учневі, що доповідає.

На наш погляд, якщо вчитель подає свій огляд дидактичного матеріалу у формі фрейму, це його співпраця, співтворчість з учнями у навчанні предмета, а не лише ознайомлення з кінцевим продуктом. Особливо ефективно це тоді, коли діти бачать, як лише при використанні дошки та крейди створюються нові методи засвоєння знань. Вдома вчитель може попросити учнів вдосконалити частину рамок, представити інформацію з різних джерел, висловити свою точку зору на проблему та поставити складні запитання.

Також потрібно створити мовленнєве середовище, щоб класифікувати отриману інформацію. Наприклад, здобувачі освіти можуть комбінувати фрейми в одній або декількох різних тематичних групах, а потім відображати свої презентації, які були створені під час навчальної діяльності. Це допоможе у майбутньому вирішити різні способи взаємодії між людьми, різні соціальні завдання та використання мовних навичок у різних сферах та ситуаціях [30].

Школяр застосовує певні алгоритми, які легко знаходяться у довготривалій пам'яті. Стислий навчальний матеріал легко піддається компресії за допомогою рамкового підходу до організації інформації.

Процес компресії інформації вимагає, щоб здобувачі демонстрували:

- високий рівень розуміння навчального матеріалу;
- вміння витягувати ключові моменти змісту із тексту;
- представлення згорнутої інформації у вигляді рамкових моделей та діаграм.

Фрейм – це мінімальне визначення конкретного явища чи об'єкта, рамкова структура основної ідеї дидактичного матеріалу, яка може бути «збережена» у більшості графічно виражених тем та розділів. Р. Гуріна вважає, що фрейм – це суцільна структура, порожні комірки, вікна, що містять рядки, які потрібно заповнити і які можуть багато разів доповнюватися новою інформацією (порівняно з опорними примітками та блок-схемами).

Порожні «вікна», слоти (певні області, які мають бути заповнені певним вмістом: малюнки, ескізи, символи) можуть доповнюватися новою інформацією. Якщо здобувач не встигає заповнити поля інформацією під час уроку, цю роботу варто завершити вдома, змінити або додати нову інформацію. Наприклад, під час освітнього процесу в школі можна почати створювати фрейм «Функції української мови» разом із учнями, а потім дати їм можливість продовжувати працювати вдома.

Безсумнівною перевагою фреймів є те, що вони забезпечують високу продуктивність і прості у використанні, вони полегшують проблемне навчання. Серед інших переваг:

- забезпечення самостійної роботи учнів, що дуже важливо в сучасних умовах розвитку освіти;
- створення інтелектуального та дослідницького досвіду;
- розробка методів дослідження пізнавальної діяльності;
- заохочення здобувачів освіти брати участь у наукових дослідженнях, творчості.

Учитель повинен не лише створити фрейми для пояснення навчального матеріалу, але й заохочувати учнів до створення деяких структур. Ця робота розвиває загальноосвітні навички, необхідні сучасним учням для «навчання

протягом усього життя». Наприклад, можна запропонувати учням тему та назву слотів для індивідуального заповнення різних джерел інформації.

Коли вчитель-предметник пропонує свій варіант викладу навчального матеріалу, що має вигляд фрейму, він має не лише ознайомити з кінцевим виглядом, а шляхом взаємодії, спільною роботою викладача та школяра під час навчального процесу створити та розтлумачити готовий фрейм. У свою чергу, можна на дошці відобразити його (фрейм), цим самим значно спростити вивчення певної теми. Згодом вчитель може попросити в здобувачів під час виконання домашнього завдання уточнити частини фреймів, розширити теоретичний матеріал, використавши різноманітні джерела, виразити своє бачення проблеми та поставити низку проблемних запитань.

Тільки при зазначених умовах фрейми будуть активно засвоюватися учнями, ґрунтовно розумітися та повністю запам'ятовуватися. За умови дотримання вказаних правил можливе навчання та виховання різнобічно розвиненої особистості, яка здатна самостійно навчатися, критично мислити та займатися індивідуальною творчістю.

Спостереження за освітнім процесом у сучасній школі показують, що основними її проблемами є такі:

- слабка практична і діяльнісна спрямованість освітнього процесу;
- очевидна для дитини безглуздість значного обсягу змісту;
- домінування вербально-репродуктивної форми навчання.

Основні положення, що обґрунтовують застосування фреймового підходу в навчанні: візуалізація навчального матеріалу в вигляді фреймів дозволяє істотно підвищити якість і швидкість навчання; фреймування – це високоефективний спосіб стиснення інформації у вигляді схем, моделей, алгоритмів-сценаріїв.

Зміст (або ядро) концепції навчання на основі фреймового підходу складають такі компоненти: підходи до освітньої діяльності; принципи навчання; стратегічні етапи навчання за допомогою фреймового підходу; основні

концептуальні положення, що визначають вимоги до фреймового підходу, його структурою, функціями, результатом. Розглянемо їх більш детально.

Дослідники визначають такі підходи до навчання за допомогою фреймів: системно-діяльнісний, компетентнісний, культурологічний, особистісно зорієнтований, здоров'язберігаючий.

Системно-діяльнісний підхід розвиває в здобувача освіти здатність і готовність аналізувати об'єкт як систему пов'язаних елементів, виділяти загальний принцип її побудови і конструювати на його основі нові системи.

Компетентнісний підхід дозволяє сформувати в учнів і майбутніх фахівців ключові, предметні компетентності.

Культурологічний підхід передбачає, що процес навчання забезпечує формування в учня основ загальної, духовної, а також професійної культури.

Особистісно зорієнтований підхід полягає у ставленні до учня як суб'єкта життя.

Фреймування є одним із таких рішень, оскільки забезпечує якісне навчання в стислі терміни через ущільнення навчального матеріалу зі збереженням тієї кількості інформації, яка необхідна для засвоєння.

Головними принципами освітнього процесу за допомогою фреймової підходу є загальнодидактичні, спрямовані на формування пізнавальної активності (сформульовані Я. А. Коменським):

- систематичність і послідовність,
- міцність,
- наочність,
- доступність,
- науковість,
- принцип системності та наступності;
- свідомість і активність,
- зв'язок теорії з практикою [12].

Із системи ключових дидактичних принципів ми би виділили такі:

- генералізації знань, яка реалізує виділення декількох концептуальних стрижневих ідей та об'єднання навчального матеріалу навколо них (укрупнення дидактичних одиниць навчального матеріалу, формування узагальнених умінь і навичок);
- продуктивності засобів навчання, що передбачає застосування фреймових опор і їх використання в нових ситуаціях для оволодіння знаннями;
- інтенсифікації навчання, що забезпечує якісне навчання в стислі терміни.

Основні положення, що представляють ядро концепції, визначають вимоги до навчання із застосуванням фреймового підходу, його змісту, функцій, результату по відношенню до будь-яких навчальних дисциплін (предметів).

1. Застосування фреймового підходу до організації та подання знань як основи інтенсифікації навчального процесу дозволяє в обмежені терміни сформуванню базисний понятійний апарат.

2. Цей підхід забезпечує формування специфічних комунікативних умінь, знань, навичок.

3. Він посилює ефективність навчання, оскільки стимулює мотивацію здобувачів освіти й підтримує їх інтерес.

4. Механізмами реалізації фреймового підходу є:

- навчально-методичний комплекс, що забезпечує інтенсивне освоєння навчальних програм, що включає в себе засоби навчання (фреймовий інструментарій) і опис методик використання фреймів;
- оптимальні для ефективного застосування фреймового підходу умови.

5. Необхідна комплексна діагностика визначення ефективності, що включає в себе інструментарій, методи обробки результатів вимірювань і визначення показників, виділення коефіцієнта навченості учнів.

Навчання за допомогою фреймової підходу формує алгоритмічне, дискурсивне, системне мислення.

Практичний (прикладний) блок – це технології, методи, засоби, що забезпечують реалізацію фреймового підходу в навчанні і його діагностику. Він включає комунікативні, інтенсивні та інноваційні методи, вербальні (пояснення, гра), наочні (фреймові схеми-опори), технічні засоби навчання, презентації.

За допомогою комплексної діагностики й діагностичного інструментарію доводиться доцільність запропонованої концепції, ефективність її моделей.

Комплексна діагностика повинна включати в себе:

- критеріальні характеристики процесу (системи);
- методи дослідження та обробки результатів;
- показники ефективності процесу;
- процедуру виділення рівнів ефективності навчання.

Наведемо приклад уроку-вивчення нового матеріалу з застосуванням фреймових структур у шостому класі.

Тема. Ступені порівняння прикметників, творення їх

Мета: сформувати на уроці поняття про ступені порівняння якісних прикметників, навчити учнів правильно утворювати форми вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників; розвивати вміння сконцентровувати увагу на виконанні завдання, розвивати творче мислення та пам'ять; виховувати ціннісне ставлення до себе як члена колективу .

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, дошка, роздатковий матеріал.

Хід уроку

I. Організаційний момент. 2 хв.

Слово вчителя

– Доброго дня, дітки, сідайте зручніше. Я рада вас бачити.

Усміхніться один одному та подумки побажайте успіхів на весь день.

II. Перевірка домашнього завдання. 3 хв.

Слово вчителя

– Учні, на ваших партах є картки з завданнями. Прошу виконати їх та передати мені. Маєте 3 хвилини.

Прикметник як частина мови

Що виражає	Ознаку предмета
На які питання відповідає	Який?Чий?
Морфологічні ознаки	Має 3 розряди за значенням, має повну та коротку форму, може утворювати ступені порівняння.
Синтаксична роль	Означення або присудок

III. Повідомлення теми і мети уроку. 2 хв.

– Сьогодні на уроці ми продовжимо вивчати прикметник. Навчимося утворювати ступені порівняння якісних прикметників. Тому розгортаємо зошити і запишемо тему «Ступені порівняння прикметників, творення їх».

IV. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок. 5 хв.

– Дітки, а зараз ми пограємо в одну цікаву гру. Я читатиму рядки з 4 слів, а ви обирете зайве.

Гра «Четверте зайве»

Англійський, **сильний**, металевий, кухонний.

Братів, тітчин, Маріїн, **мокрый**.

Теплий, , шкільний, сніговий, кімнатний.

Андріїв, Оленчин, **великий**, котячий.

– Молодці, дітки. Хто з вас був пильним, до якого розряду за значенням належать «зайві» прикметники.

– *До якісних прикметників.*

– Так, цілком вірно. А хто ж пригадає мені визначення якісних прикметників?

– *Якісними називаються прикметники, які виражають такі ознаки предмета, що можуть виявлятися більшою або меншою мірою: кмітливий юнак - кмітлив-іший - най-кмітлив-іший; добре серце - добр іше - най-добр-іше.*

– Дякую за відповідь.

V. Вивчення нового матеріалу. 15 хв.

Дослідження-спостереження

– В одній з шкіл на переви я спостерігала ситуацію, як учень на ім'я Вовчик вихвалявся новим гаджетом перед хлопцями. Однокласниця Даринка не втрималася і сказала, що скромність прикрашає людину, а вихвалитися перед іншими не гарно.

- Я скромний, – сказав тихенько Володя і посміхнувся, запишавшись собою.

- А я скромніший від тебе, – промовив його товариш Петрик.

- Найскромніший- це я! – заявив Мишко.

Як ви думаєте, що сказала хлопцям на це дівчинка? Укладіть словотвірний ланцюжок зі слів скромний, скромніший, найскромніший.

Визначте способи творення та словотвірні засоби.

– *Дівчинка сказала, що скромна людина ніколи не стане вихвалитися своїми якостями.*

– *Скромний – скромніший(суфіксальний –иш-) – найскромніший (префіксально-суфіксальний най-, -иш-).*

Пояснення вчителя

–Якісні прикметники мають вищий і найвищий ступені порівняння.

Вищий ступінь порівняння вказує, що в одному предметі більше чи менше якоїсь якості, ніж в іншому.

Найвищий ступінь вказує на те, що певний предмет переважає всі інші за якою-небудь ознакою.

Робота з підручником

–Прочитайте теоретичну інформацію про ступені порівняння прикметників. Параграф 46 (ст. 158) На основі цієї інформації ми з вами складемо таблицю, яка допоможе правильно утворювати ступені порівняння.

Робота з таблицею

VI. Закріплення вивченого за допомогою вправ і завдань. 10 хв.

	Вищий ступінь		Найвищий ступінь	
Тво рення	<i>Корінь або основа нульового ступеня + -ш-, -іш-</i>	<i>Більш , менш + нульови й ступінь</i>	<i>най, якнай, щонай + вищий ступінь</i>	<i>Найбіл ьш, найменш + нульовий ступінь</i>
При клади	<i>Зеленіши й, твердіший</i>	<i>Більш зелений, менш твердий</i>	<i>найзелені ший, щонайтвердіши й</i>	<i>Найбіл ьш зелений, найменш твердий</i>

Робота в парах

Утворіть ступені порівняння прикметників (вищий і найвищий у простій та складеній формі)

Милий, добрий, щирий, вірний, пухнастий.

Зразок: Худий – худіший, більш худий, найхудіший, найбільш худий.

Записати, виправивши помилки.

більш цікавіший фільм - *більш цікавий*

найбільш відоміший телеканал - *найбільш відомий телеканал*

менш зручніший диван - *менш зручний диван*

самий кращий друг - *найкращий друг*

більш безпечніший спосіб - *більш безпечний спосіб*

сама легка професія - *найлегша професія*

сама рідніша людина - *найрідніша людина*

найвеликіший будинок - *найбільший будинок*

найменш найяскравіша квітка - *найменш яскрава квітка*

сама цікава книга - *найцікавіша книга*

- Молодці, дітки. А зараз попрацюємо біля дошки. Розгорніть ваш підручник на сторінці 159, виконаємо вправу 385.

VI. Підведення підсумків уроку. 3 хв.

- Ось і добігає кінця наш урок. Пропоную вам пройти опитування. У кожного з вас є картки, колір кожної позначає відповідь: зелений - так, червоний - ні та жовтий – не дуже.

1. Мені сподобався урок.
2. Я добре засвоїв цю тему.
3. Я знаю всі визначення.
4. Я добре працюю на уроці.
5. Я впевнений у своїх знаннях.

VII. Оцінювання учнів. Коментар. 2 хв.

Сьогодні на уроці ми з вами дізналися багато нової та цікавої інформації. Ви пладно попрацювали і заробили гарні бали. На переві перенесу їх у щоденник.

VIII. Домашнє завдання 2 хв.

- Домашнє завдання матимете наступне : написати міні-твір про весняний ранок використовуючи прикметники вищого та найвищого ступенів порівняння.

- Чи маєте якісь питання?
- Всім гарного дня, до побачення.

Отже, фреймові схеми представляють собою нове покоління опор високого рівня узагальнення. Вони мають величезну ємкість, оскільки принцип

їх побудови – стереотипність, алгоритм. Ці схеми мають перевагу перед іншими видами опор, тому що їх кількість обчислюється одиницями.

Якщо опорний конспект або структурно-логічна схема складається на кожну тему, то фреймових схем може бути декілька на весь досліджуваний курс, оскільки вони мають глобальний характер узагальнення.

2.3. Зміст, перебіг і результати експериментального навчання з використанням фреймового структурування матеріалу

У ході роботи над темою дослідження ми провели педагогічний експеримент.

Метою педагогічного експерименту було емпіричне підтвердження або спростування припущення про підвищення ефективності навчання української мови шляхом фреймового структурування навчального матеріалу в загальноосвітній школі.

Педагогічний експеримент складався з трьох етапів: констатувального, формувального та контрольного-оцінного.

Основною метою першого етапу був збір та подання матеріалу для подальшої обробки в теоретичному пізнанні. Основними методами констатувального етапу були такі: спостереження за діяльністю вчителів та учнів, опитування, анкетування, зрізи знань, тестування.

Формувальний етап передбачав проведення дослідження якості знань учнів під час застосування фреймового підходу. Цей етап супроводжувався конкретизацією відповідних цілей і змісту освітнього процесу, виявленням основ досліджуваних тем; логіко-психологічним та педагогічним визначенням структури навчальної діяльності; пошуком і виявленням методичних засобів і способів здійснення експериментальної методики в навчанні української мови.

Контрольно-оцінний етап був спрямований на співвіднесення прогнозованих результатів із результатами практичного впровадження, тобто на оцінку результатів експерименту.

Розглянемо основні завдання та методи констатувального етапу експерименту.

Для перевірки отриманих теоретичними методами результатів нами було проведено апробацію системи експериментального навчання впродовж 8 тижнів педагогічної практики на базі 6-Г класу Рівненської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 13 (загальна кількість учнів – 33).

У таблиці 1 представлені основні завдання, методи і результати констатувального етапу педагогічного експерименту.

Таблиця 2

Завдання етапу, зміст дослідження	Метод, що використовувалися	Способи перевірки ефективності методів дослідження	Плановані результати експерименту
1 етап. Констатувальний			
Виявлення передумов для побудови методики навчання української мови учнів 6-го класу шляхом фреймового структурування навчального матеріалу.	Аналіз навчального матеріалу, що використовувався з метою виявлення можливостей наявного навчального змісту курсу української мови, спостереження з метою вивчення досвіду вчителів щодо	Статистичні методи обробки результатів.	Проведення аналізу анкетування учнів, виявлення мотивації й інтересу в процесі вивчення української мови, визначення рівня

	розвитку пізнавальних умінь учнів.		знань на цьому етапі.
--	--	--	--------------------------

Отже, опишемо організацію й основні характеристики першого етапу педагогічного експерименту. Він передбачав вирішення таких завдань:

1. Проаналізувати процес навчання в 6-му класі через відвідування уроків для уявлення загальної картини.

2. Вивчити педагогічний досвід вчителя, з'ясувати, чи використовує він фреймове структурування на уроках української мови.

3. Перевірити вихідний рівень знань учнів.

На констатувальному етапі експерименту було проведено аналіз уроків української мови з метою виявлення загальної картини навчання учнів у конкретному класі, проводилось опитування й аналіз роботи вчителів української мови в школі.

Проведені бесіди з учителями-словесниками про організацію роботи з використанням фреймового підходу дозволили зробити висновок про те, що не всі педагоги володіють методиками фреймового структурування навчального матеріалу.

На другому – пошуковому етапі виконувався аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, який дозволив виділити особливості використання фреймового підходу в процесі навчання 6-го класу, а також встановити структурні компоненти моделі для побудови методики.

Із метою підтвердження планованих результатів був обраний експеримент, результати якого отримуються шляхом проведення 2 зрізів, щоб отримати інформацію про рівень знань учнів. Опрацювавши матеріали обох зрізів, ми помітили, що рівень знань в учнів підвищився після трьох тижнів навчання за методикою фреймового структурування навчального матеріалу.

У таблиці 2 наведено кількісно-відсоткове співвідношення рівня знань здобувачів освіти під час навчання за традиційною методикою, а в таблиці 3 – під час застосування фреймового структурування навчального матеріалу.

Таблиця 3

Рівень знань	Кількість учнів	% від загальної кількості учнів в класі
I. Початковий рівень	3	9
II. Середній рівень	14	43
III. Достатній рівень	12	36
IV. Високий рівень	4	12

Таблиця 4

Рівень знань	Кількість учнів	% від загальної кількості учнів в класі
I. Початковий рівень	2	6
II. Середній рівень	12	36
III. Достатній рівень	14	43
IV. Високий рівень	5	15

Як видно з таблиць, фреймове структурування навчального матеріалу позитивно вплинуло на рівень знань шестикласників. Узагальнені дані подано в таблиці 5.

Таблиця 5

Рівень знань	На початку експерименту		Під час застосування фреймового структурування		Різниця показників в %
	Кількість учнів	% від загальної кількості учнів в класі	Кількість учнів	% від загальної кількості учнів в класі	
I. Початковий рівень	3	9	2	6	-3
II. Середній рівень	14	43	12	36	-7
III. Достатній рівень	12	36	14	43	7
IV. Високий рівень	4	12	5	15	3

Отже, під час навчання з застосуванням фреймового підходу до структурування навчального матеріалу кількість учнів із низьким рівнем знань знизилася на 3%, з середнім – на 9 %, а от кількість учнів із достатнім і високим рівнем зросла на 7% і 3% відповідно. Тому можемо констатувати, що

експериментальна методика навчання мови із застосуванням фреймового структурування навчального матеріалу виявилась ефективною.

Висновки до 2 розділу

У результаті проведеного дослідження були зроблені наступні висновки.

Отже, фреймовий підхід до організації знань сприяє згортанню і стисненню навчальної інформації, забезпечує доступність і розуміння навчального матеріалу.

Сучасні тенденції модернізації освіти диктують подальший розвиток таких перспективних напрямків методики навчання, як алгоритмізація навчального процесу, розробка підручників і навчальних посібників фреймового типу. Сучасні підручники являють собою фреймовані джерела інформації, структуровані на поверхнево-семантичному рівні: розділи, параграфи, вступи, висновки. У середині параграфа матеріал подається у вигляді «каші», що включає в себе поняття, правила, мовні явища, застосування певних правил та винятків. Учень із учителем повинен переробити, тобто структурувати цей матеріал, розкласти по поличках, встановити логічні зв'язки між смисловими одиницями тексту (денотатами), потім запам'ятати і застосовувати його на практиці. На це йде велика кількість часу. Метод фреймових опор як інструмент структурування полегшує в декілька разів цей трудомісткий процес.

Спостереження за освітнім процесом, вивчення передового педагогічного досвіду, бесіди з учителями-практиками, аналіз методичної літератури дозволили нам виокремити суттєві переваги фреймового підходу в порівнянні з навчанням мови за класичним сценарієм, оскільки:

- фрейм дозволяє представляти інформацію в стислому вигляді і інтенсифікувати навчання;
- фреймовий підхід до організації знань за рахунок структурування і ієрархування навчального матеріалу впорядковує і систематизує знання, укладає їх в «файли пам'яті», що призводить до збільшення її обсягу; збільшується

операційна швидкість розумової діяльності – швидкість вилучення потрібної інформації;

- за допомогою фреймових схем-опор формується понятійне мислення здобувачів освіти, їх дискурсивні і комунікативні вміння (вміння логічної побудови і викладу навчального або наукового матеріалу, грамотного формулювання понять, законів і закономірностей), оскільки кожна з них має чіткий сценарій відповіді;

- у контексті теорії поетапного формування розумових дій фреймові схеми і сценарії є основою для дій вищого порядку в порівнянні з опорними конспектами і структурно-логічними схемами;

- головною відмінністю фрейму від простої схеми-моделі є те, що фрейм завжди передбачає вибір;

- фреймова модель під час навчання української мови являє собою сукупність лінгвістичного складника (мовних знань) і екстралінгвістичного, прагматичного компонента (фонових знань, фокусу, інтересу говорити);

- фрейм може бути представлений у вигляді статичної схеми-опори або динамічного фрейму-сценарію, що розвивається;

- оскільки фрейм моделює розуміння, його застосування сприяє розвитку системного мислення і навичок інтерпретації навчального матеріалу;

- мисленнєва діяльність людини відбувається шляхом вилучення з пам'яті готових фреймів різного типу і накладення їх на нові ситуації, з якими вона безперервно зіштовхується.

У ході дослідження ми провели експеримент, який виявив більшу ефективність навчання із застосуванням фреймового підходу в порівнянні з навчанням за класичним сценарієм.

Ефективність цього підходу на уроках мови у 6 класі доведена експериментальним шляхом за допомогою педагогічного експерименту.

ВИСНОВКИ

Однією із глобальних проблем сучасної освіти є збільшення обсягів знань при тому ж інтервалові часу, передбаченому програмою для їх засвоєння. Наявність цього протиріччя зумовлює проблему інтенсифікації освітнього процесу, активізації пізнавальних процесів здобувачів освіти.

На наш погляд, одним зі способів вирішення цієї проблеми є нові педагогічні технології, що дозволяють розширити обсяги знань без збільшення кількості часу, відведеного на їх вивчення, а також наблизити головну мету навчання до індивідуальних творчих можливостей здобувачів і включити у зміст технології проблематику їх діяльності в процесі освіти. Проблема не тільки наукового обґрунтування такої системи навчання, а й її практичної реалізації стала однією з актуальних для сучасної української освіти.

Екстенсивні шляхи вирішення названої суперечності, на наш погляд, вичерпані. Шлях інтенсифікації – це шлях збільшення «щільності» (насиченості) освітнього процесу за рахунок «згущення» навчальної інформації. До числа інтенсивних освітніх технологій, створених на цьому шляху, можна віднести блочно-модульне, цілісно-блочне, циклове, концентроване навчання, інтегральну, а також фреймову технології.

Мета нашого дослідження полягала в науковому обґрунтуванні та розробці експериментальної методики фреймового структурування навчального матеріалу та її застосуванні на уроках української мови в 6-му класі й перевірці ефективності.

У ході дослідження ми виконали усі поставлені завдання, зокрема:

1. Обґрунтували та систематизували визначення поняття «фрейм» та «фреймовий підхід». Отже, фрейм – це структура представлення знань, яка організована навколо деякого поняття, яка, на відміну від асоціацій, містить дані про суттєве, типове і можливе для цього поняття. Фрейм відображає «ідеальну» картинку об'єкта або ситуації, яка слугує своєю точкою

відліку для інтерпретації об'єктів, що безпосередньо спостерігаються, «реальних» ситуацій, із якими людина має справу у дійсності.

2. Пояснили особливості фреймового підходу з точки зору психології та психолінгвістики. Вивчили, як впливає стиснення навчального матеріалу на засвоєння знань здобувачами освіти.

3. Проаналізували сучасні підручники з точки зору наявності у них фреймів. Дійшли висновку, що фреймові структури застосовуються на сучасному етапі розвитку освіти досить рідко. Однак, фреймове подання навчального матеріалу є надзвичайно перспективним та корисним у вивченні української мови, тому вважаємо, що уведення фреймових структур у сучасні підручники української мови допоможе кращому сприйняттю учнями матеріалу, його розумінню, розвитку уяви у дітей. Систематичне використання фреймів дозволяє закріпити у свідомості учня конкретний сценарій, за яким можна засвоювати й відтворювати навчальний матеріал. А це сприяє формуванню мовної компетентності учнів. Аналіз чинних підручників із української мови показав, що у них застосовані принципи фреймового структурування матеріалу, проте, з нашої точки зору, спектр різновидів фреймів варто було б суттєво розширити.

4. Шляхом розробки та апробації методики застосування фреймового структурування навчального матеріалу в 6-му класі підтвердили, що цей підхід є надзвичайно перспективним та доцільним у вивченні української мови. Тому вважаємо, що уведення фреймових структур у сучасні підручники української мови допоможе кращому сприйняттю учнями матеріалу, його розумінню, розвитку уяви у дітей. Систематичне використання фреймів на уроках мови дозволяє закріпити у свідомості учня певний сценарій, за яким можна засвоювати й відтворювати навчальний матеріал. А це сприяє формуванню мовної компетентності учнів.

5. Провівши педагогічний експеримент, ми довели, що фреймове структурування навчального матеріалу позитивно впливає на рівень успішності здобувачів освіти. Під час застосування фреймового підходу учні краще

розуміють навчальний матеріал, орієнтуються в певній темі, самостійно вивчають певний матеріал. Отже, запропонована експериментальна система навчання виявилась ефективною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрощук І. Фрейм як засіб візуалізації навчальної інформації / І. Андрощук // Молодь і ринок. – 2011. – № 6. – С. 78-83.
2. Бірюкова О. Формування комунікативної компетентності учнів на уроках розвитку мовлення / О. Бірюкова // Українська мова та література. – 2013. – № 21. – С. 10-17.
3. Бондаренко Н. Проектна діяльність учнів на уроках української мови / Н. Бондаренко // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 5. – С. 36-40.
4. Вікіпедія: Фрейм (Психологія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
5. Горошкіна О. Роль шкільного підручника в реалізації компетентнісного підходу до навчання української мови учнів ліцею / О. Горошкіна // Українська мова і література в школі. – 2018. – № 3. – С. 2–7.
6. Гурина Р. В. Фреймовые схемы-опоры как средство интенсификации учебного процесса / Р. В. Гурина // Школьные технологии. – 2004. – № 1. – С. 184–195.
7. Гурина Р.В., Соколова Е.Е. Фреймовое представление знаний Монография. - М.: Народное образование; НИИ школьных технологий, 2005. - 176 с.
8. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392.
9. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ : типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського ун-ту. Серія «Філологічні науки». – Черкаси, 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
10. Житеньова Н. Технологія візуалізації в сучасних освітніх трендах / Н. Житеньова // Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. – 2016. – № 2. – С. 170–176.

11. Колодочка Т. Н. Дидактические возможности фреймовой технологии // Школьные технологии. – 2004. – № 1.
12. Коменський, Я.А. "Велика дидактика". - Вибрані педагогічні твори / Я.А. Коменський. - М.: Уч.пед.іздат., 1955.
13. Кононенко П. Українська освіта у світовому часопросторі // Освіта. – 2006. – 11 жовтня.
14. Лозинская А. М. Фреймовое структурирование содержания обучения физике в рамках модульной технологии / А. М. Лозинская / Педагогическое образование в России. – Екатеринбург, 2014.– № 1. – С.80–89.
15. Лопушинський І. П. Сучасні програми і підручники з української мови як вагомий механізм реалізації державної мовної політики в загальноосвітній школі України / І. Лопушинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://academy.gov.ua/ej/ej5/txts/07LIPzsu.htm>
16. Магомедов Р.М. Формирование системно-логического мышления будущего учителя информатики при изучении объектно-ориентированного программирования: автореф. дис.... канд. пед. наук. -М., 2002. – 16 с.
17. Маланов, С.В. Психологические механизмы мышления человека: мышление в науке и учебной деятельности / С.В. Маланов – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – 480 с
18. Минский М. Фреймы для представления знаний: пер. с англ. – М. : Энергия, 1979. – 151 с.
19. Михайлов А.И. Основы информатики / А.И. Михайлов, А.И. Черный, Р.С. Гиляревский. – [2-е изд.]. – М. : Наука, 1968. – 756 с.
20. Помазан Т. Л. Використання фреймових структур у процесі формування комунікативних навичок учнів на уроках іноземної мови / Т. Л. Помазан // Нива знань. – 2016. – № 4. – С. 10–12.

21. Селиванова Е. А. Теоретические основы когнитивной ономазиологии / Е. А. Селиванова // Вісник Черкаського університету. – Вип. 11. – Черкаси, 1999. – С. 3–12.
22. Тарасов Е. Ф. Лингвистическая прагматика и общение с ЭВМ / Е. Ф. Тарасов.- Москва : Наука, 1989.- 142 с.
23. Тишко О. В. Лінгвістичний аналіз поняття фрейму / О. В. Тишко, Л. М. Коцюк // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2009. – Вип. 11. – С. 391–399.
24. Українська мова : підруч. для 6 кл. загальноосв. навч. закл. / О. П. Глазова – Київ : Видавничий дім «Освіта», 2014. – 240 с.
25. Українська мова : підруч. для 6 кл. загальноосв. навч. закл. / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова, М. Г. Жук. – Київ : Грамота, 2014. – 272 с.
26. Українська мова : підруч. для 6 кл. загальноосв. навч. закл. з рос. мовою навч. / О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, Л. О. Попова. – Київ : Знання України. – 2006. – 240 с.
27. Українська мова : підруч. Для 6 кл. загальноосв. навч. закл./ О. В. Заболотний, В. В. Заболотний – Київ : Генеза, 2014. – 256 с.
28. Филмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка. – М. : Прогресс, 1988. – С. 52–93.
29. Фреймовые опоры: методическое пособие / Р. В. Гурина, Е.Е. Соколова, О. А. Литвинко[и др.] ; под ред. Р. В. Гуриной. – 2007. – 96с.
30. Хелстовська О. О. Використання ілюстративного матеріалу на уроках мови та літератури / О. О. Хелстовська // Таврійський вісник освіти. – 2014. – № 1. – С. 250–258.
31. Шарко В. Д. Фреймовий підхід до засвоєння знань та підготовка майбутніх вчителів фізики та його застосування в навчальному процесі / В. Д. Шарко // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – 2016. – Вип. LXXI. – С. 153–163.

32. Ширяева В.А. Развитие системно-логического мышления учащегося в процессе изучения теории решения изобретательских задач (ТРИЗ): автореф. дис....канд. пед. наук. - Саратов, 2000. – 20 с.
33. Шуневич О. М. Використання фреймових структур у процесі формування в учнів загальнонавчальних умінь старшокласників на уроках української мови й літератури / О. Шуневич [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.shag.com.ua/>
34. Fillmore C. J., Baker C. A Frames Approach to Semantic Analysis // The Oxford Handbook of Linguistic Analysis / B. Heine, H. Narrog (Eds.) Oxford: Oxford Un-ty Press, 2010. P. 313–340
35. Fillmore, Ch. Frame Semantics // Linguistics in the Morning Calm. Soeul: Hanshin, 1982. P. 111–137
36. Schank, R.C. Scripts, Plans, Goals, and Understanding: An inquiry into human knowledge structures [Text] / R.C. Schank, R.P. Abelson. – Hillsdale (N. J.), 1977. – 236 p.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СТИЛІ МОВЛЕННЯ

Назва стилю	Сфера використання	Основні види	Загальні ознаки
Розмовний	побут, сімейні, дружні стосунки	розмова на побутові теми, лист до близької людини	невимушеність, жвавість бесіди; вияв авторського ставлення
Науковий	наука, техніка, освіта	наукова стаття, лекція, відповідь на уроці	чіткість, точність, послідовність
Художній	художня література	оповідання, повість, казка, вірш	образність, емоційність
Офіційно-діловий	службові стосунки, законодавство	заява, оголошення, наказ, закон	офіційність, конкретність, чіткість, стислість
Публіцистичний	суспільне життя	виступ на зборах і мітингу, газетна стаття, звернення	точність, логічність, піднесеність, офіційність

Ч Л Е Н И Р Е Ч Е Н Н Я				
Головні		Другорядні		
Підмет	Присудок	Означення	Обставина	Додаток
хто? що?	що робить підмет? що з ним робиться? який він є? що він таке?	який? чий? котрий?	як? де? куди? звідки? коли? чому?	кого? чого? кому? чому? ким? чим? на кому? на чому?

ЗНАЧУЩІ ЧАСТИНИ СЛОВА			
Основа 			Закінчення
Префікс 	Корінь 	Суфікс 	
			при мор ськ ий

ВІДМІНКИ			
Назви відмінків	Питання відмінків		
	Іменники	Прикметники	Числівники
Називний	<i>хто? що?</i>	<i>який? чий?</i>	<i>скільки? котрий?</i>
Родовий	<i>кого? чого?</i>	<i>якого? чийого?</i>	<i>скільких? котрого?</i>
Давальний	<i>кому? чому?</i>	<i>якому? чийому?</i>	<i>скільким? котрому?</i>
Знахідний	<i>кого? що?</i>	= Н. або Р.	= Н. або Р.
Орудний	<i>ким? чим?</i>	<i>яким? чийм?</i>	<i>скількима?</i>
Місцевий	<i>на/у кому? на/у чому?</i>	<i>на/у якому? на/у чийому?</i>	<i>котрим? на/у скількох? на/у котрому?</i>
Кличний	—		

І ТАКЕ БУВАЄ

– Знаєш, дідусю, а мій собака *більш розумніший* за сусідського Рябка.

Дідусь посміхнувся:

– Можливо, він і розумніший, а от ти, схоже, не дуже уважний на уроках української мови.

Поясніть, чому дідусь зробив такий висновок.

§ 43. ПОВНІ Й КОРОТКІ ФОРМИ ПРИКМЕТНИКІВ

Про особливості використання в мовленні коротких і повних нестягнених форм прикметників

ПРИГАДАЙМО. Які особливості художнього стилю мовлення?

357 Порівняйте виділені форми прикметників. Чи однакові вони за будовою? Визначте, які з цих форм загальноживані, а які – стилістично забарвлені. Які з них, на вашу думку, можна назвати короткими, а які – повними? Зробіть висновок про особливості коротких прикметників.

1. Розкинувся **зелений** сад.
2. Ішов **дрібний** дощик.

1. Розкинувся **зелен** сад.
2. Ішов **дрібен** дощик.

Коротка форма

Невелика група якісних прикметників може мати коротку форму. **НАПРИКЛАД:** *зелен, дрібен, певен, винен, рад, потрібен.*

Повна форма

Повні форми прикметників бувають стягнені й нестягнені. **ПОРІВНЯЙМО:**

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Короткі форми прикметників уживаємо лише в однині чоловічого роду, а нестягнені – в однині жіночого й середнього родів та в множині.

362. Ознайомтеся з таблицею і теоретичними відомостями.

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ТВЕРДОЇ ГРУПИ				
	ЧОЛОВІЧИЙ РІД	ЖІНОЧИЙ РІД	СЕРЕДНІЙ РІД	МНОЖИНА (для всіх родів)
Н.	народн <u>и</u> и	народн <u>а</u>	народн <u>е</u>	народн <u>і</u>
Р.	народн <u>ого</u>	народн <u>ої</u>	народн <u>ого</u>	народн <u>их</u>
Д.	народн <u>ому</u>	народн <u>ій</u>	народн <u>ому</u>	народн <u>им</u>
Зн.	як Н. або Р.	народн <u>у</u>	народн <u>е</u>	як Н. або Р.
Ор.	народн <u>им</u>	народн <u>ою</u>	народн <u>им</u>	народн <u>ими</u>
М.	(у) народн <u>ому</u> (народн <u>ім</u>)	(у) народн <u>ій</u>	(у) народн <u>ому</u> (народн <u>ім</u>)	(у) народн <u>их</u>
ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ М'ЯКОЇ ГРУПИ				
Н.	давн <u>и</u> и	давн <u>я</u>	давн <u>є</u>	давн <u>і</u>
Р.	давн <u>ього</u>	давн <u>ьої</u>	давн <u>ього</u>	давн <u>ьих</u>
Д.	давн <u>ьому</u>	давн <u>ьій</u>	давн <u>ьому</u>	давн <u>ьим</u>
Зн.	як Н. або Р.	давн <u>ю</u>	давн <u>є</u>	як Н. або Р.
Ор.	давн <u>ьим</u>	давн <u>ьою</u>	давн <u>ьим</u>	давн <u>ьими</u>
М.	(у) давн <u>ьому</u> (давн <u>ьім</u>)	(у) давн <u>ьій</u>	(у) давн <u>ьому</u> (давн <u>ьім</u>)	(у) давн <u>ьих</u>

і Прикметники твердої групи у відмінкових закінченнях мають зазвичай літеру **и**: *багряним, багряними*.

Проте в закінченнях давального і місцевого відмінків однини та називного множини прикметники жіночого роду твердої групи мають у закінченнях **і**: *багряній, у багряній*.

Прикметники м'якої групи у відмінкових закінченнях мають літеру **и**: *синий, синим, сини, синими, на синих*.

В орудному відмінку однини прикметники жіночого роду обох груп мають закінчення **-ою**: *багряною, синьою, свіжою*.

У називному і знахідному відмінках множини всі прикметники мають закінчення **-і**: *багряні, сині*.

👉 Провідмініайте прикметники *навчальний, освітній*.

363. Прочитайте. Визначте прикметники, з'ясуйте рід, число, групу та відмінок кожного. Від чого залежить рід, число та відмінок прикметника?

і Якісні прикметники мають вищий і найвищий ступені порівняння.

Вищий ступінь порівняння означає, що в якомусь предметі більше чи менше певної якості, ніж в іншому: *Сашко нижчий за Льоню* (В. Винниченко). *Як ідеш удвох, дорога стає коротша* (Народна творчість).

Найвищий ступінь порівняння вказує, що в якомусь предметі певної якості найбільше або найменше: *Пряма дорога — найкоротша* (Народна творчість). *Ти вродливу мову свою зміг підняти до найвищих висот* (Л. Забашта).

Вищий і найвищий ступені порівняння мають просту і складену форми.

	ВИЩИЙ СТУПІНЬ ПОРІВНЯННЯ		НАЙВИЩИЙ СТУПІНЬ ПОРІВНЯННЯ	
	ПРОСТА ФОРМА	СКЛАДЕНА ФОРМА	ПРОСТА ФОРМА	СКЛАДЕНА ФОРМА
Смачний	За допомогою суфіксів <i>-іш-</i> , <i>-ш-</i>	За допомогою слів <i>більш</i> , <i>менш</i>	Додаванням до форми вищого ступеня префікса <i>най-</i>	За допомогою слів <i>найбільш</i> , <i>найменш</i>
	<i>смачніший</i>	<i>більш (менш) смачний</i>	<i>найсмачніший</i>	<i>найбільш (найменш) смачний</i>

Від деяких прикметників форми вищого ступеня порівняння можна утворити за допомогою двох суфіксів — *-ш-* або *-іш-*: *тихий — тихіший і тихіший*.

Найвищий ступінь прикметників можна також утворювати додаванням до вищого ступеня слів: *за всіх*; *над усе*: *сильніший за всіх*; *дорожчий над усе*.

Корисна порада: у мовленні краще користуватися простими формами ступенів порівняння прикметників.

343. Прочитайте прислів'я. Визначте прикметники вищого та найвищого ступенів порівняння (просту і складену форми).

- Людина міцніша за кремій і слабша за мушку.
- Найкраще зерно ховається на дно.
- Капа смачніша від балачок.
- Свій хліб більш ситний.
- Як коротші кроки, то довше життя.
- З усієї рідні мати найбільш рідна.
- З усіх скарбів найбільш цінним є молодість.
- Солодший за все плід праці.

§ 44

Прикметник як частина мови: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Повні й короткі форми прикметника

Пригадаймо!

Прочитайте вірш Г. Фальковича. Випишіть прикметники, до виділених — доберіть синоніми, складіть із ними два речення.

Щира, кльова, шедрослова,
Хай живе дитяча мова!
А дорослу, перерослу,
Не люблю я, бо вона —
Перелякана й нудна.
Та — дитяча, **неледача**,
Хоч, буває, і заплаче —
Суперкласна, пречудова,
Дзвінко-різно-кольорова.

Запам'ятаймо!

Прикметник — це самостійна частина мови, що називає ознаку (прикмету) предмета.

Ознака предмета — це або його якість, або матеріал, з якого він зроблений, або належність комусь, або відношення до іншого предмета: *кольоровий папір, скляний посуд, мамина хустка, міський транспорт*.

Початкова форма прикметника — називний відмінок однини чоловічого роду.

Типова синтаксична роль — означення, присудок: Осі́нній день був дошовий.

На картині ж ми споглядаємо море в усій його красі. Художник намалював його так майстерно, що виразно чується сонне дихання ... , ... доторк вранішніх сонячних променів.

Довідка: пензлем, словами, прикметника, моря, хвиль, лагідний.

Запам'ятаймо!

Повна форма прикметників: *зелений, зелена, зелене, зелені*.

Коротка форма прикметників: *зелен (клен)*.

Стягнена форма прикметників: *річний, річна, річне, річні*.

Нестягнена форма прикметників: *чорнії (брови), темная (нічка), зеленее (жито)*.

Коротка і нестягнена форми прикметників використовуються у фольклорі, художньому стилі.

1. Утворіть від поданих повних прикметників коротку форму. Запишіть за зразком.

Зразок: повний — повен.

Певний, ладний, повинний, потрібний, зелений.

2. Складіть і запишіть речення з утвореними прикметниками. Визначте синтаксичну роль прикметників.

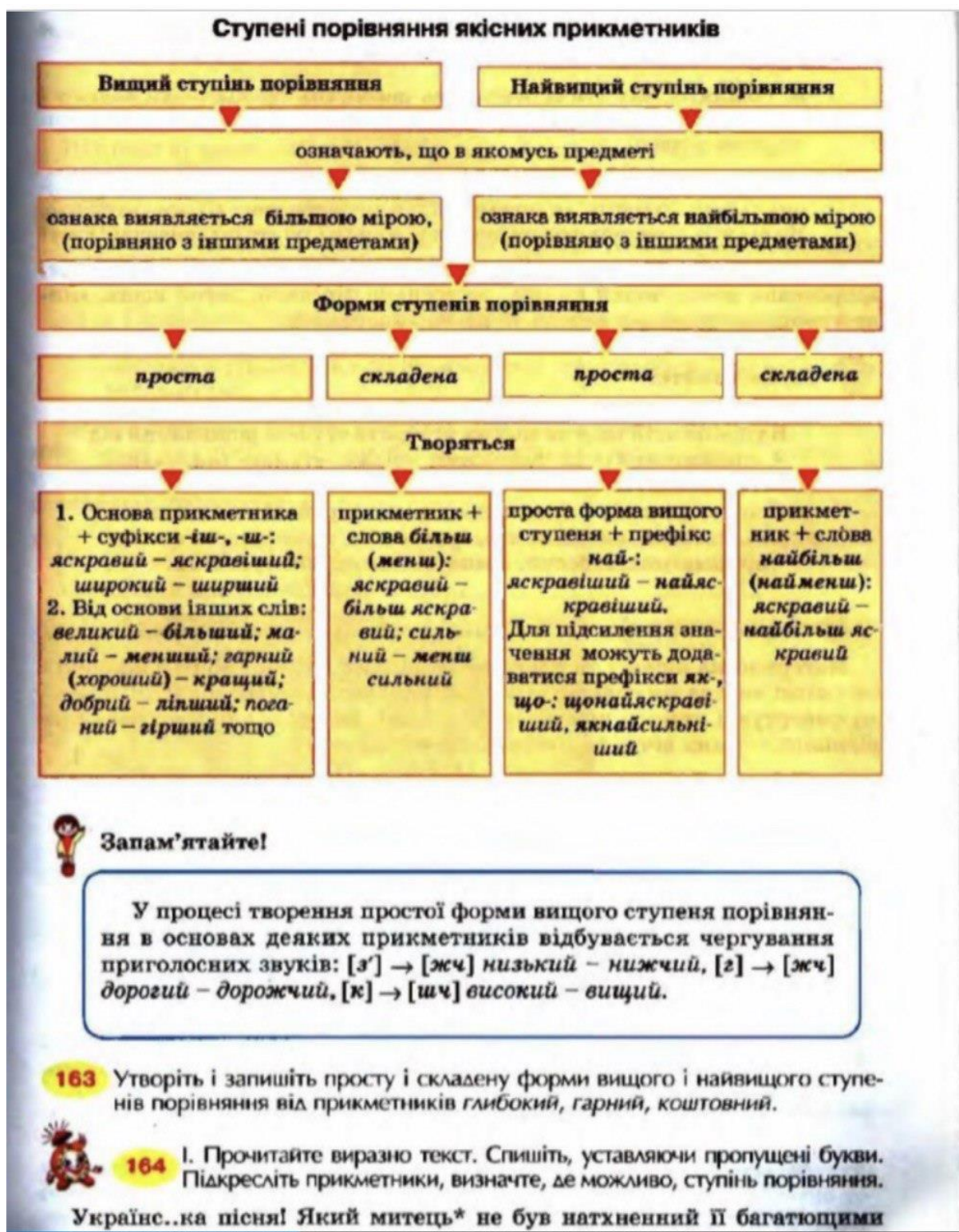

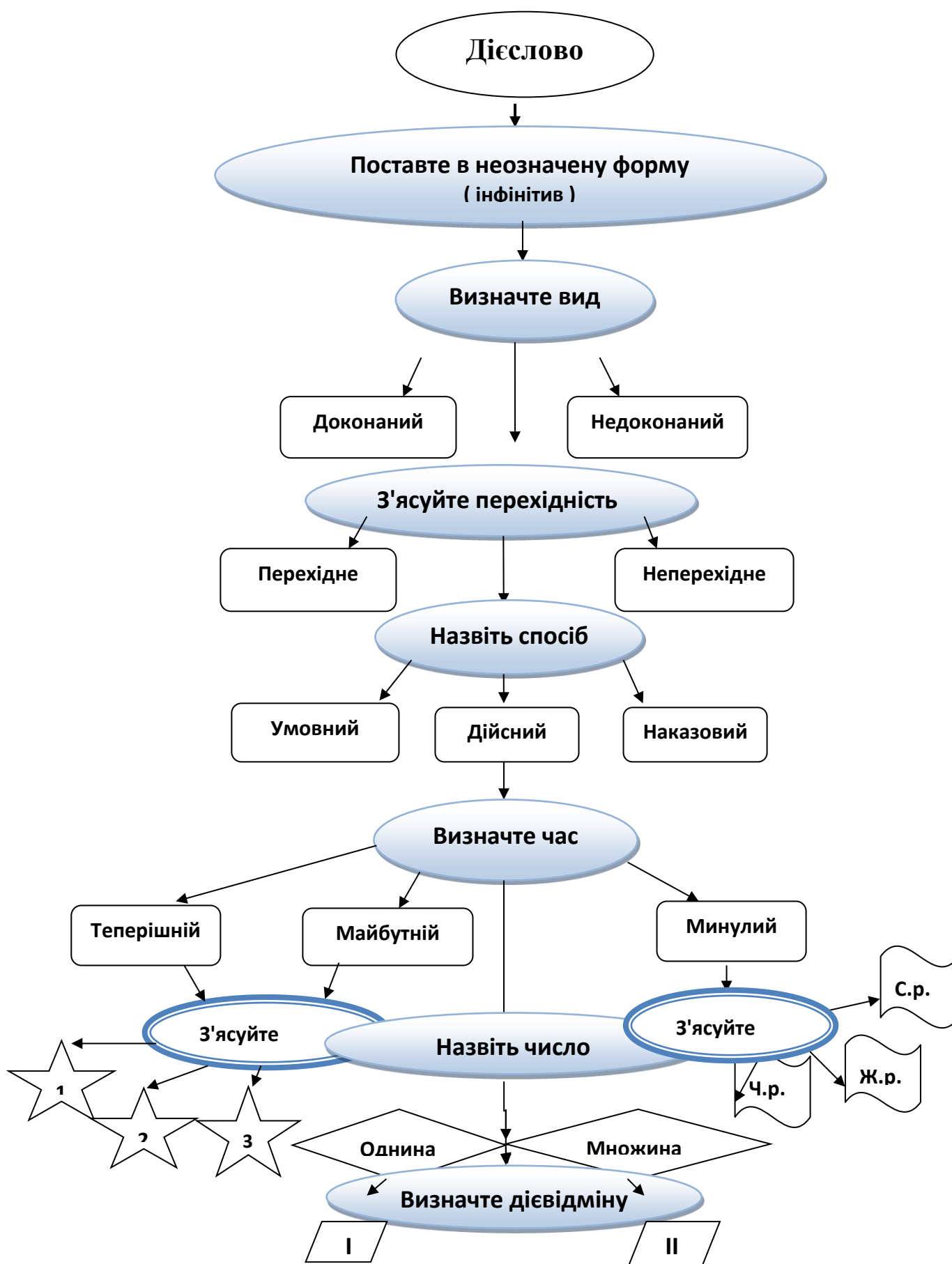
1. Спійшіть прислів'я. Поясніть, коли доречно їх уживати.

1. Як багатий, так: «Здоров був», а як бідний: «Бувай здоров!» 2. Не до коляди, як повен дім біди. 3. Хто не посіяв на Богослова, той не варт доброго слова. 4. Квітець водою славен, квітами красен.

2. Визначте синтаксичну роль прикметників короткої форми.

СТИЛІСТИКА ЯК НАУКА

Стилїстика - це

Стиль - це

Фонетичні

Лексичні

Словотворчі

Синтакси

чні

Функціональні стилі української мови

	Мета і сфера	Основні риси	Лексичні характеристики	Особливості синтаксису
Розмовно-побутовий				
Офіційно-діловий				
Публіцистичний				
Художній				
Науковий				
Епістолярний				
Конфесійний				